

УДК 94 (477.82-2)

ЛІТУРГІЧНА РЕФОРМА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Гентош Л. Р. (Львів)

У статті розглянуто діяльність митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького (1901-1944) стосовно реформування обряду та літургії ГКЦ. А. Шептицький послідовно намагався очистити обряд ГКЦ від латинських нашарувань та актуалізувати візантійську традицію цієї церкви. В центрі уваги дослідження стоять заходи митрополита й дії Конгрегації для східної церкви Римської курії задля видання нових богослужбових книг.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, обряд, літургійна реформа, Конгрегація для східної церкви, богослужбові книги.

Митрополит Андрей Шептицький став визначним реформатором Української греко-католицької церкви. Його діяльність на митрополичому престолі змінила багато сторін життя ГКЦ та пристосувала Церкву до серйозних випробувань ХХ ст.

Метою цієї статті є висвітлити найважливішу частину реформаторської діяльності Шептицького, котрою є літургійна реформа. Слід мати на увазі, що, починаючи обрядову реформу, митрополит не мав чітко накресленого плану з переліком потрібних заходів. Він глибоко усвідомлював необхідність перегляду існуючого стану, уніформування обряду, його кодифікування та прагнув привнесення змін, що повертали би втрачені візантійські обрядові традиції. Багато його дій були ситуативними, часом спонтанними, залежними від дій інших єпископів і значною мірою дій та поглядів Римської курії в особі Конгрегації для східної церкви.

Саме митрополита Шептицького можемо вважати ініціатором та головним виконавцем літургійної реформи. Його ідеї і дії не тільки започаткували літургійну реформу, але й у дефінітивний спосіб підштовхнули Конгрегацію для східної церкви впритул зайнятися питанням літургійної реформи у ГКЦ. Для Шептицького реформування обряду ГКЦ було також найскладні-

шою і найбільш виснажливою справою його життя. Саме питання участі митрополита в обрядовому реформуванні ГКЦ є не до кінця вивченим. Найбільш повно проблему реформування обряду ГКЦ вивчав о. Петро Галадза [7], до питання літургійної діяльності митрополита Шептицького звертався о. Віктор Поспішил [10].

Отець П. Галадза у згаданій праці стверджує, що 1905 р. виступає свого роду переломним моментом. Саме тоді Шептицький вчинив перші конкретні кроки стосовно обрядових справ ГКЦ, він авторизував текст нового «Службника» та «Ізборника» Ставропігіону. Слід мати на увазі, що обидва тексти мали дуже багато латинських нашарувань і запозичень [7, с. 262-263]. Однак важливим було те, що новий Службник, видання і запровадження в практику якого схвалив і підтримав Шептицький, намагався запроваджувати однорідність, однотайність та покласти край досить значним відмінностям у практикуванні обряду, що існували серед греко-католицького кліру.

Поступово під впливом багатьох зовнішніх факторів і глибоких роздумів Шептицький приходив до думки про виняткову важливість і крайню необхідність обрядового реформування для ГКЦ в напрямку ґрунтовного очищення її обряду від латинських нашарувань та відродження

візантійської літургичної традиції. Важливим фактором, що каталізував переосмислення візантійської спадщини та обрядових питань ГКЦ, стали плани поширення Католицької церкви східного обряду на території Російської імперії.

Спочатку митрополит зробив важливий крок на обрядовому ґрунті, прохаючи Апостольський престол дати дозвіл монахам-студитам дотримуватися обряду, з котрого було б усунуто латинські нашірвання та запозичення, навіть ті, що їх прийняв Замойський синод у 1720 р. У травні 1923 р. митрополит дістав такий дозвіл від Конгрегації для східної церкви [1, с. 394]. Дещо пізніше, 1926 р., він авторизує друк «Требника» під редакцією о. Тита Мишковського, котрий мав репутацію русофіла. Публікація «Требника» викликала несхвалення з боку інших греко-католицьких єпископів та частини духовенства і стала предметом обговорення на конференції єпископів 1927 р. Найбільше видання «Требника» опротестовував єпископ Коциловський, котрий заскаржив митрополита в Римі, що той дав дозвіл на це видання без апробати Апостольського престолу. Шептицький у листі до секретаря Конгрегації для східної церкви обстоював своє право без погоджень із Римом давати дозвіл на видання богослужбових книг [2, с. 1]. Коциловський наполягав на своїх вимогах, крім іншого, з огляду на те що того ж 1926 р. в Жовкві вийшов друком василіанський «Требник», текст якого єпископ Коциловський схвалив ще 1924 р. Значені «Требники» мали серйозні відмінності [7, с. 316-317]. Найбільш впадаючою в око відмінністю були рекомендації до вживання слова «православні» / «православних». Василіанське видання, апробоване єпископом Коциловським, виключало вживання такого звертання, а видання Львівського «Требника» за редакцією Мишковського – настійно рекомендувало [7, с. 319].

На єпископській конференції, що відбулася в листопаді 1927 р., особливу увагу було приділено саме літургичним питанням. Серед постанов цієї конференції греко-католицьких єпископів було рішення підготувати й подати на затвердження Апостольського престолу літургичні книги, котрі мали би стати типовими виданнями, обов'язковими до вживання в усіх греко-католицьких єпархіях. Для підготовки і подання типових літургичних книг було створено комісію у складі митрополита Шептицького, Перемишльського єпископа Коциловського, Крижевецького єпископа Няраді, Мукачівського єпископа Гебея. Однак через засадничі розбіжності чотири греко-католицькі єпископи так жодного разу й не зустрілися. Звичайно, складання й узгодження текстів нових богослужбових книг потребувало часу і спільних зусиль. Митрополит звернувся з проханням до Конгрегації для східної церкви узгодити деякі обрядові зміни, котрі він вніс у нову редакцію «Службника», що готувався до друку. Шептицький

отримав від секретаря Конгрегації неоднозначну відповідь і написав йому довгого листа. В цьому листі від 29 квітня 1928 р. він детально виклав свої аргументи на користь скасування багатьох постанов Замойського (1720 р.) і Львівського (1891 р.) синодів стосовно обрядових питань. Шептицький наполягав на тому, що «очищення обряду» є надзвичайно важливим для греко-католиків, оскільки захищатиме їх від полонізації. Він також намагався розвінчати упередження стосовно «восточників», запевняючи кардинала Л. Сінчеро в тому, що ситуація виглядає кардинально відмінною, і ті, хто прагне очищення обряду, не мають симпатій до схизми. Митрополит наполягав на негайній літургичній реформі у ГКЦ через загрозу втратити обрядову спільність та через негативний вплив такого різного прочитання і практикування обряду в ГКЦ на справу Унії в більш глобальному значенні [4, с. 23-31].

1929 р. таки було видано новий «Службник» для ГКЦ. Основну працю з підготовки його до друку виконали о.-др. Спиридон Кархут та о.-др. Діонісій Дорожинський. «Службник» між іншим запропонував духовенству вживати більш українізовану версію церковнослов'янської мови [7, с. 327]. К. Королевський вважає, що «Службник» 1929 р. [7, с. 328-330] був «експериментом», позаяк було усунуто багато латинських нашірвань, або «гібридизмів», як писав Королевський [1, с. 403]. О. Галазда у своїй праці детально характеризує зміни, привнесні «Службником» 1929 р. [7, с. 327-331], серед яких важливе значення мала редукція вшанування світських влад. Цей «Службник» викликав бурхливе незадоволення трьох єпископів – Й. Коциловського, Г. Хомишина та К. Богачевського (США). 1929 р. конференція греко-католицьких єпископів відбулася в Римі, і знову питання видання літургичних книг було в центрі уваги. Перемишльський єпископ Коциловський заперечував повноваження митрополита Шептицького видавати нові літургичні книжки. Під час цієї конференції було узгоджено рішення про видання ще іншої редакції «Службника», текст якого також мав бути компромісним і містити ряд поступок у бік латинських практик порівняно зі «Службником» Шептицького 1929 р. «Малий службник» було надруковано у Львові 1930 р., однак дехто з єпископів, які погодилися з його змістом у Римі на конференції, пізніше відкликав свою згоду [7, с. 332]. На єпископській конференції в Римі 1929 р. за пропозицією єпископа Д. Няраді було вирішено створити міжєпархіальну літургичну комісію. За пропозицією митрополита Шептицького до цієї комісії мали увійти по одному представнику, відомому спеціалісту, від кожної єпархії, включно з американським екзархатом. Окрім того, митрополит пропонував у кожній єпархії створити окремі літургичні комісії, котрі надавали би допомогу

в роботі делегата у міжпархіальній комісії [7, с. 333].

Комісія не змогла зібратися в лютому 1930 р., як планувалося, через те що деякі єпископи не виконали рішення єпископської конференції і не визначили своїх членів до міжпархіальної літургійної комісії [7, с. 333]. Для того щоб спонукати єпископів та забезпечити початок роботи комісії, Шептицький написав детального листа до кардинала Л. Сінчеро, секретаря Конгрегації для східної церкви. В цьому листі митрополит запропонував Конгрегації запропонувати греко-католицьким єпископам коло питань, які окреслювали би рамки дискусії на засіданнях міжпархіальної комісії. На певному етапі Конгрегація також повинна була переконувати деяких єпископів, зокрема Й. Коциловського та Г. Хомишина, в тому, щоб вони сприяли роботі міжпархіальної комісії і не відкликали своїх делегатів [7, с. 333-334].

Шептицький бажав, щоб комісія працювала над ревізією всіх богослужбових книг, а інші єпископи хотіли обмежитися тільки «Службником». 16 червня 1930 р. комісія провела своє перше засідання, всього таких засідань було 70 [1, с. 402]. Склад комісії мав досить різноманітний характер, її членами стали як «восточники», так і «західники». З огляду на це було важко знайти компромісні рішення. Представник станіславського єпископа таки покинув роботу комісії, мотивуючи це тим, що не може «свобідно висказуватися на конференціях» [6, с. 21]. Особливе незадоволення латинського табору викликало призначення на посаду голови міжпархіальної комісії єпископа-помічника Івана Бучка, котрого підтримала також і Конгрегація для східної церкви. В ході засідань комісії виникало дуже багато розбіжностей, і з багатьох підставових питань не вдалося знайти більш-менш узгодженої позиції [6, с. 4-9, 10-23]. Протоколи засідань комісії демонструють не тільки коло питань та хід дискусій, але й напружену атмосферу її роботи [5]. Митрополит Шептицький особисто не брав участі в роботі міжпархіальної комісії. Проте найбільш імовірно, що він уважно слідкував за ходом її засідань. З осіб, наближених до митрополита, до складу комісії входили о.-ігумен Климентій Шептицький та єпископ-помічник Іван Бучко. Під час однієї з дискусій І. Бучко вплинув на хід розгляду питання, мотивуючи це бажанням митрополита Шептицького [5, с. 25].

На єпископській конференції в Римі 1932 р. знову широко обговорювали літургійні питання, однак Шептицький не зміг приїхати через незадовільний стан здоров'я. Митрополита представляв його єпископ-помічник Бучко. Єпископ Коциловський знову підняв питання про право митрополита Шептицького давати апробацію

виданню «Малого Службника», що вийшов у світ 1930 р. Однак, абсолютною більшістю єпископи підтримали право митрополита на основі рішень єпископської конференції 1929 р. дати дозвіл на друк згаданого видання як тимчасового. Отже, обидві справи засвідчили деяку перевагу позиції Шептицького на цій єпископській конференції.

Для з'ясування всієї широти розбіжностей у поглядах на ті чи інші обрядові питання Конгрегація для східної церкви у грудні 1933 р. вирішила надіслати «Запитальник», що стосувався 14 важливих літургійних проблем, митрополиту Шептицькому та єпископам Г. Хомишину, Й. Коциловському, М. Чарнецькому. Шептицький підготував розширену відповідь на цей Запитальник. Згідно з результатами досліджень о. Галади, митрополит звернувся до о. Т. Мишковського за консультаціями. Однак, готуючи відповідь до Конгрегації для східної церкви, митрополит відкинув більшість порад о. Мишковського [7, с. 358]. З відповіді складається враження, що її автор виявляв непевність у таких важливих питаннях як, наприклад, питання постави під час прийняття Св. Тайн. Зокрема, він писав, що особисто давав би перевагу поставі «клякаючи на колінах» під час Причастя, однак думав, що Римська столиця не мала би давати наказові розпорядження щодо цього, оскільки може наразитися на звинувачення в латинізації з боку православних [7, с. 358]. Така ухильна відповідь свідчить про крайню непевність митрополита в тому, як до його обрядової діяльності та ідей поставляться у Ватикані.

Поступово у Конгрегації для східної церкви визріло рішення звернути прицільну увагу на обрядові дискусії та на видання богослужбових книг для Греко-католицької церкви. Як пише К. Королевський, 24 березня 1933 р. секретар Конгрегації кардинал Л. Сінчеро повідомив Шептицького про свій намір зібрати комісію для вивчення протоколів міжпархіальної літургійної комісії зі Львова [1, с. 404]. Голова міжпархіальної літургійної комісії постійно передавав усі протоколи засідань до Конгрегації, однак впритул справою видання літургійних книг для ГКЦ Конгрегація почала займатися тільки 1938 р., коли секретар Конгрегації Е. Тіссеран видав розпорядження сформувати комісію для перегляду літургійних книг ГКЦ.

Приблизно за рік перед цим рішенням Конгрегації митрополит Шептицький написав листа до Е. Тіссерана, в котрому чітко виклав свої позиції з ключових проблем обряду та літургії [7, с. 377]. Цей лист, на відміну від попереднього листа щодо обрядових питань від 1933 р., був резолютним. Шептицький наполягав на швидкому усуненні багатьох обрядових практик, що суперечать візантійській традиції: зокрема, на усуненні заборони на причастя дітей, на неприпустимості копіювання з латинських візуальних форм

популярного церковного мистецтва, оскільки такий підхід руйнує автентичну греко-католицьку іконографію. Митрополит також вимагав від Ватикану офіційно визнати тотожність «уніатського» обряду ГКЦ з обрядом візантійсько-слов'янським, котрий вживають східні католики в латинських єпархіях Польщі [7, с. 377]. Найголовнішим було те, що Шептицький дуже наполегливо спонукав Конгрегацію для східних церков до активної дії стосовно греко-католицьких обрядових справ, насамперед щодо друку богослужбових книг. Він зазначав, що через брак рішучих кроків з боку Апостольського престолу у греко-католицьких дієцезіях триває виснажлива внутрішня суперечка. Фактично, митрополит вимагав від Риму озвучити свою позицію. У тому ж листі Шептицький попереджав про недовіру до Римського престолу православних, котрі не схильні вірити словам про бажання Ватикану зберегти цілісність східного обряду. Він також ще раз звертався з проханням до Апостольського престолу видати папську енцикліку про важливість літургійних питань, літургійного руху загалом. Шептицький вважав, що навіть без конкретної згадки про східних католиків така енцикліка буде великою допомогою для візантинізаційного руху у ГКЦ [7, с. 377].

Можна припустити, що цей лист значною мірою спонукав кардинала Тіссерана створити спеціальну комісію для підготовки типових видань літургійних книг ГКЦ. О. Віктор Поспішил у своєму дослідженні стверджує, що п'ятеро греко-католицьких єпископів із Галичини та Закарпаття написали письмове прохання до Конгрегації для східної церкви зайнятися справою видання літургійних книг [10, с. 218]. Відповідна ватиканська комісія у складі трьох фахівців за головуванням кардинала Тіссерана розпочала роботу в січні 1938 р. Е. Тіссеран надіслав усім греко-католицьким ієрархам розпорядження суворо утриматися від дискусій на літургійно-обрядові теми під час роботи ватиканської комісії, дозволив використовувати усі існуючі на той час літургійні видання, заборонив видавати нові богослужбові книги до прийняття рішень комісії та наказав єпископам утриматися від будь-якої полеміки, зокрема й на сторінках католицької преси [3, с. 37]. Комісія запросила і отримала копії богослужбових книг, виданих у Галичині, зокрема п'ять примірників «Службника» 1929 р. [3, с. 38]. К. Королевський увійшов до складу ватиканської комісії. Дізнавшись про її склад та початок роботи, митрополит написав Королівському: «Хвала Богу!», додавши, що особисто вважає його, Кирила Королевського, «справжнім великим другом нашої Церкви» [9, с. 1843].

Королевський особисто був дуже відданим справі літургійної реформи ГКЦ з огляду на свої

власні переконання та інтелектуальні пошуки, які він проводив протягом багатьох років. Так, у листі до архієпископа Бейруту і Біблоса Філіпа Наб'а, він писав: «Сьогодні тріумфувала ідея, за яку я боровся довгі роки» [9, с. 1825]. Він також зазначив, що вже давно назріла потреба сформувати ватиканську комісію, котра поклала би кінець контроверсіям і латинізації. При цьому Королевський додав, що митрополит Шептицький був «на чолі тих, хто прагнув очищеного обряду» [9, с. 1826]. Він також підкреслює, що погляди очільника Конгрегації були визначені в цьому питанні: «Кардинал Тіссеран є декларованим ворогом гібридизмів і літургійних неточностей» [9, с. 1825].

Практичними наслідками роботи комісії стала підготовка типових видань богослужбових книг для ГКЦ, використання котрих мало бути обов'язковим для всіх греко-католицьких душпастирів. Першою ревізованою книжкою стала «Літургія св. Йоана Золотоустого» (грудень 1940 р.). Наступною ревізованою книгою став повний «Службник» з усіма редакторськими правками (червень-липень 1942 р.), потім були видруковані повне «Євангеліє» (1943 р.), скорочений «Апостол» із відповідними додатками (1944 р.), повний «Апостол» (1945 р.). Два видання часослова вийшли в світ у 1955 р. [1, с. 405].

Як пише о. Королевський, Шептицький із великим ентузіазмом зустрів видання першої книги («Літургія св. Йоана Золотоустого» в 1940 р.) й одразу замовив великий наклад для своєї архієпархії [1, с. 406]. Сприйняття цього видання єпископами Коциловським та Хомишиним, а також керівництвом ЧСВВ [9, с. 1939] було негативним [10, с. 220].

Видання ревізованих літургійних книг стало перемогою для митрополита. В час Другої світової війни Шептицький не покине реформаторської діяльності на обрядовому полі. Тільки нові часи і нові складні умови вимагатимуть швидких і дефінітивних рішень. Одним із його перших важливих рішень у цій царині стане рішення про причастя дітей загалом і дітей православних батьків зокрема. На питання, що робити, коли православна мати принесла до причастя своє дитя, митрополит відповів, що, безсумнівно, потрібно запричастити дитину. В цьому Шептицький продемонстрував не тільки широту поглядів, але й готовність відповідати на виклики часу.

Підсумовуючи, потрібно акцентувати увагу на тому, що Шептицький був тією особою, котра започаткувала літургійну реформу у ГКЦ і намагалася її реалізувати у своїй архидієцезії. Рівно ж його бачення майбутньої ролі ГКЦ у процесі уніоністичного характеру спонукали до реформування обряду ГКЦ на напрямку його візантинізації. Через опір частини кліру та впливових єпископів митрополит не міг

зреалізувати свої плани. У критичні моменти він сам вагався, чи може розраховувати на підтримку Римської столиці, адже Конгрегація для східної церкви довго не займала конкретної позиції щодо літургійних дискусій у середовищі греко-католицького духовенства. Тільки з приходом на посаду секретаря Конгрегації кардинала Тіссерана ситуація суттєво змінилася. Ватиканська комісія своїми рішеннями втілила реформаторські плани митрополита і, фактично підтримавши його зусилля, відкинула традиціоналістський підхід латинізаційного табору у ГКЦ. Варто повністю погодитися з висновком о. Галадзи про те, що головним катализатором літургійної реформи Шептицького були його «уніоністичні концепції», в котрих ГКЦ мала відігравати чільну роль. У свою чергу, уніоністичний підхід є свідченням західної, латинської основи його реформ [7, с. 441]. Вважати, що митрополит започаткував літургійну реформу у ГКЦ з чисто прозелітичних інтересів Католицької

церкви, не варто. Погляди Шептицького еволюціонували особливо швидко наприкінці 1930-х і початку 1940-х рр., вони відрізнялися від його ж уніоністичних переконань у 1920-х рр. [8, с. 191-196]. Тому й літургійна реформа мала важливі внутрішньоцерковні мотиви, тобто в контексті Вселенської церкви та в контексті Греко-католицької церкви. Митрополит вбачав себе відповідальним, як душпастир, і за християнську паству колишніх католицьких епархій Київської митрополії. В цьому сенсі літургійна реформа мала би послугувати українській церковній і релігійній єдності, про яку митрополит найбільш переконливо говорив у роки Другої світової. Тісний зв'язок із біжучими еклезіастичними, суспільними та навіть політичними процесами, такими як перспективи релігійних та націобудівних процесів у Росії та в Україні, дозволяє вивчати літургійну реформу Шептицького як вияв осучаснення, модернізування діяльності Церкви.

1. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицкий / К. Королевский. – Львів, 2015. – 490 с.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 358. – Оп. 3. – Спр. 29. – 45 арк.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 358. – Оп. 3. – Спр. 191. – 101 арк.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 358. – Оп. 3. – Спр. 201. – 89 арк.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 16. – 67 арк.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 125. – 90 арк.
7. Galadza P. The theology and liturgical work of Andrei Sheptytsky (1865-1944) / Peter Galadza. – Roma: Pontificio Istituto orientale; Ottawa: Metropolitan Andrei Sheptytsky Institute of Eastern Christian Studies, Saint Paul University, 2004. – 456 p.
8. Husar L. Sheptyts'kyi and Ecumenism / L. Husar // Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi / Ed. by P. Magosci. – Edmonton: CIUS Press, 1989. – P. 185-200.
9. Korolevskij C. Knigabytjamoego. Le livre de ma vie: mémoires autobiographiques / C. Korolevskij. – Texte établi, édité et annoté par Giuseppe M. Croce, Cité du Vatican: Archives secrètes Vaticanes, 2007. – Vol. IV. – P. 1278-2305.
10. Pospishil V. J. Sheptyts'kyi and Liturgical Reform / V. J. Pospishil // Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi / Ed. by P. Magosci. – Edmonton: CIUS Press, 1989. – P. 201-226.

РЕЗЮМЕ

ЛИТУРГИЧЕСКАЯ РЕФОРМА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦКОГО

Гентош Л. Р. (Львов)

В статье рассматривается деятельность митрополита Украинской греко-католической церкви Андрея Шептицкого (1901-1944), которая касалась реформирования обряда и литургии ГКЦ. А. Шептицкий последовательно стремился к очищению обряда ГКЦ от латинских элементов и возрождению византийской традиции этой церкви. В центре внимания исследования – действия митрополита и Конгрегации для восточной церкви Римской курии с целью издания новых богослужебных книг.

Ключевые слова: митрополит Андрей Шептицкий, обряд, литургическая реформа, Конгрегация для восточной церкви, богослужебные книги.

SUMMARY

LITURGICAL REFORM OF METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKYI

L. Hentosh (Lviv)

This article is focused on the liturgical work and thoughts on religious rite of Metropolitan of Ukrainian Greek Catholic Church Andrei Sheptytskyi (1901-1944). A. Sheptytskyi was of persuasion that greek-catholic rite of his church had to be cleansed from Latin accretions and was working methodically to reinforce the Byzantine tradition of Ukrainian Greek Catholic Church. In the centre of this research are Metropolitan's endeavours to publish the revised

editions of the liturgical books for Greek Catholic Church, that project at the end gained the support of Roman Congregation for Eastern Church.

Key words: Metropolitan Andrei Sheptytskyi, rite, liturgical reform, Congregation for Eastern Church, liturgical books.